

2. Dainora Pociūtė-Abukevičienė apie radikalią Reformacijos srovę

Jau ankstyvajame Lietuvos kalvinizmo raidos tarpsnyje išryškėjo religinės nuomonės, tapusios pagrindu vadinamosioms radikaliosioms protestantizmo srovėms, nuo kurių vėliau griežtai atsiribojo patys LDK kalvinistai. Esminis savo ortodoksiją formuojančio kalvinizmo ir nuo jo atskyrančių individualių grupuočių nesutarimo pagrindas buvo skirtingas Kristaus prigimties traktavimas ir iš čia kylantys dogminiai skirtumai. Teologiškai svarstyti Kristaus dieviškumo problemą pirmasis ėmėsi Petras Gonezijus (apie 1530-1573) veikale „Apie Dievo sūnų žmogų Jėzų Kristų“ (De filio Dei homine Christo Jesu, 1556), kurį sudeginti įsakė pats Radvila Juodasis. 1558 m. Brastos sinode, aptariant Trejybės slėpinį, Gonezijaus pažiūros buvo pasmerktos, o jis pats atskirtas nuo Bažnyčios. Oficialia arijonų atsiskyrimo nuo reformatų Bažnyčios data galima laikyti 1565 m., kai arijonai ėmė rinktis į atskirus sinodus, taip pradėdami Lietuvos brolių arba Mažosios Bažnyčios istoriją.

Bendru arijonų vardu vadinami Lietuvos radikalieji protestantai išgyveno gana intensyvią pažiūrų kaitą, formuodami triteizmo, diteizmo, unitarizmo teorijas; dauguma arijonų buvo ir anabaptistai. Lietuvos arijonų minties raida artimai susijusi su Lenkijos arijonų veikla. Pagrindiniai Lietuvos arijonybės ideologai Martynas Gechovičius bei Simonas Budnas palaikė glaudžius ryšius su Lenkijos brolių Bažnyčia. Arijonybė reiškėsi Radvilos Juodojo valdomuose Olykos, Nesvyžiaus, Klecko, Bialos dvaruose ir pagrindinės Lietuvos arijonų globėjos Onos Radvilaitės-Kiškienės Vengrovo, Yvijos, Losko dvaruose, taip pat Vilniuje.

XVII a. nurimus ginčams dėl tikybinės priklausomybės, arijonai nebuvo pamiršti ir katalikų, liuteronų, kalvinistų smerkti kaip netikintys. Lietuvos, taip pat Lenkijos brolių istorija nebuvo ilga: 1658 m. valdovo įsakymu jų veikla valstybėje uždrausta, o patys arijonai imti tremti iš šalies. Paskutinis Lietuvos ir Lenkijos arijonų sinodas įvyko 1662 m. Iki XVII a. vidurio arijonų bendruomenės egzistavo Kėdainiuose, Liubčioje, Naugarduke ir kitur, veikė mokyklos Vengrove, Yvijoje.

Dainora Pociūtė-Abukevičienė, „Protestantizmas“, in: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai, [sudarė Vytautas Ališauskas... [et al.]], Vilnius: Aidai, 2001, p.

550-552.